

SISTEMA PERIFRASTIKOAREN LAGUNTZAILE BATZUEN JATORRIAZ

Bilbon 1977-XII-29

Alfonso Irigoyen

E(d)un latinezko 'habeo' bezala erabiltzen zen, gauza eza-guna denez, eta sustrai berekoak dira *dut, duzu, du*, eta abar, egun bizirik dirauten flesioak. Ez dirudi problema handiegirik aurkituko gendukeenik hontzat hartu nahi baldin bagendu arkaikoa den partizipio horrek aspaldiko denboretan **era(d)un* faktitiboa izan zezakeela eta eguzkialdeko euskalkietan berbo laguntzaile iragankor, hiru konkordantziako izateko —datiboari begira egotea ere bertan sartzan dela— espezializatu zen neurrian bere esan nahi jatorrikoz hustu zatekeela. Ikus Axular, 1: *ezterautate utzten*.

R. Lafon-ek seinalatzen duenez Etxepare eta Leizarragarengan *darauca, drauca* erabiltzen dira "il lui est donné par lui" adierazteko eta faktitibo balioa izanik **daraduca* delakoan omen du oinharria, "il lui est fait avoir par lui", "il le lui fait avoir" (1). Ikus dezagun Etxepare-k dioena, *Amorez errequericia*, 13: *Galdu valin badituçu ceren oguen derautauçu / Nic daquidan leqhutaric ni baytara eztituçu*. Beherago ikusiko dugun arrazoiagatik **deraduka* forma zaharragotzat hartuko bagendu ez litzateke problemarik sortuko laguntzailearen datibotasuna nondik datorren argitzeko.

Bizkai aldeko hizkeretan, ordea, *eutsi* —latinezko 'teneo'— partizipioaren flesioak izan dira horretarako espezializatu direnak. Hala ere badago gorago aipatu denarekin nolabait zer ikusirik duen zerbait aipagarri. Hain zuzen ere datiboa bigarren pertsonari baldin badagokio hitanoz hitz egiten

(1) René Lafon, *Le système du verbe basque au XVI siècle*, t. II, Bordeaux 1943, 36-37 orr.

denean *e(d)un* erabiltzen da, eremu osoan laguntzaile iragan-
kor, konkordantzia biko izateko batez ere espezializatu dena,
hemen hiru baditu ere. Hau hala izatera iritsi zen agian *-ts-* >
-st- interbertsioaren ekintzari laguntzen ez zioten hiztunen
artean posible ziren aukeratarik bat egin zutelako gurutza
zitekeen anfibologia gerta ez zedin: *egingo deunat* 'nik hiri
zerbait, emakume', *egingo deuat* "nik hiri zerbait, gizon".
Hala ere *Refranes y Sentencias* delakoan XVI-garren men-
dean *deustat* dokumentatzen da eta egungo egunerarte irau-
du hizkera batzuetan, Azkue-k esan zigunez, cfr. n.º 49, *Tran-
cart eguiten deustac ta vlerretan deustat* 'engaños me hazes y
te entiendo'. Azkue-ren eritziz, halabaina, **tsi-* txatala itsa-
tsirik aurkitzen omen da laguntzailearen formazioan eta Biz-
kaiko hizkerei bakarrik omen dagokie eta Leizarraga, Axular
eta beste autore lapurtar batzuk, eta inoiz gipuzkoarrak ere
bai, *dio* flesioarekin erabili omen dute. Bere balioa "reflexivo
de recipientes transitivos" omen da, **-ra-* infixoarekin —bes-
tearen sinonimoa— gertatzen omen den bezala (2). Alderdi
batera utzirik sustraiaren jatorri zaharrenak non ditugun
aztertzea, nahikoa genduke seinalatzea, besterik gabe, *eutsi*
formaren bukaera dela *-tsi*, eta azkenengo *-i*, partizipioaren
marka, hau da, berboaren sustraia *-uts-* besterik ez da. Ger-
tatzen dena da, *deroat* flesioan bezala, 'hark niri zerbait', cfr.
Refr. y Sent. n.º 82, *deust*, aurrekoari dagokion forma sime-
trikoa, datiboari begira dagoen flesioa dela, hain zuzen *-e-*
daramalako presentea izanik ere *d-* kontsonantearen ondoan
eta ez *-a-* Azkue-k nahi zuenez, "la característica temporal"
es "a en conjugación próxima, e en la remota" zioenean (3).
Gure erraldoiak azaldurikako ikuspegi horri oso iluna deriz-
tzat eta ez du argitzen, ezta gutxiagorik ere, euskal konjuga-
zioaren errealitatea historikoki begiraturik, egia bada ere
presenteko flesioetan denboran zehar handitzen joan dela
aipaturikako bokalak nahasteko joera, zenbait flesio berbal
datiboari begira zeudenak fosilizatu egin baitziren eta datibo-
tasuna galdu baitzuten eta ez zeudenak berez *-a-* behar bai-
tzuten.

(2) *Morfología vasca*, Bilbao 1925, 561 orr. eta hurrengoak. R. Lafon-en ustez
"on comprend que **dadukiot* ait donné *deutsot* par suite du changement de *-ki-* en
-ts-, et *diot* par l'intermédiaire de **dauyot*, puis **dayot* et *deyot* (employé en soule-
tine). Mais l'*r* de *deraucat*, *draucat* fait difficulté", *Le système...*, op. cit., 36 orr.

(3) *Op. cit.*, 565 orr.